

Knjiga se bavi nekim problemima etnografije (etnologije) i folkloristike. Već u uvodu autor primjećuje da unatoč intenzivnom razvoju spomenutih disciplina ne bismo mogli reći da su pitanja postavljena u prošlom i početkom ovog stoljeća riješena, a neprestano se postavljaju i nova. Čistov smatra da je

potrebno preispitati i shvaćanje predmeta, tj. predmetnih područja etnologije i folkloristike, "teorijski i praktički uzajamni odnos tih dviju znanosti". Nedvojbeno je da su te znanosti srodne i organski povezane, a na pitanje o njihovom odnosu odgovor je u raznim etapama njihovog razvoja bio različit. U sovjetskoj tradiciji pojam folklor uglavnom je ograničen na usmenu književnost, pa bismo mogli reći da se zapravo radi o odnosu discipline koja se bavi usmenom književnošću i etnologije. U tom smislu, u članku "Folklor i kultura etnosa" Čistov naglašava da su usmeni tekstovi nastajali i funkcionirali na "životnoj razini", kao sastavni dio sinkretične drevne kulture. Nastojeći prevladati povijesna ograničenja, Čistov definira folklor kao "sveukupnost usmenih verbalnih tekstova (struktura) koje funkcioniraju (ili su funkcionirale) u životu nekog etnosa ili neke lokalne, konfesionalne, profesionalne ili druge primarne, kontaktne grupe". Izdvaja tri gledišta na folkloristiku: folkloristika može biti shvaćena kao dio filoloških znanosti (unutar znanosti) ili kao samostalna disciplina koja bi "morala preskočiti između Scile filologije i Haribde etnologije". Autor je svjestan interdisciplinarnog položaja izučavanja folkloru i zalaže se za daljnje približavanje teorije kulture, etnologije i folkloristike. Ova knjiga tom cilju pridonosi razmatrajući bitne probleme: odnos folkloru i kulture, odnos tradicije i folkloru, te folkloru i povijesti.

U prva četiri članka autor (nakon izlaganja suvremene teorije etnosa) raspravlja o mjestu i funkcijama folkloru u sustavu duhovne kulture etnosa, o "sekundarnim" oblicima kulture i njihovoj ulozi u razvoju suvremenih etničkih tradicija, te o nekim problemima slavenske folkloristike s obzirom na etničke aspekte. Prvi dio knjige završava razmatranjem uloge *bilina* u nacionalnoj ruskoj kulturi.

Drugi dio knjige bavi se problemom tradicije u kulturološkom i folklorističkom svjetlu. Autor izdvaja stabilnost i varijativnost kao temeljna svojstva tradicijske kulture.

Folklor i povijest javljaju se kao glavna tema trećeg dijela. Ponavljanje sličnih folklornih pojava kod različitih naroda (klasični problem komparatistike) dotaknuo je u dva članka, od kojih se prvi bavi pogledima Veselovskog na legendu o spasitelju, dok je drugi posvećen socijalno-utopijskim pokretima kao predmetu interesa tzv. bečke etnološke škole (W. Schmidt i drugi). U posljednjoj studiji trećeg dijela na izabranom je primjeru jedne legende prikazan proces "koautorstva" ruskog i ukrajinskog etnosa.

Četvrti dio knjige istodobno je (po autorovim riječima) i historiografske i pregledne prirode. Dva paralelna članka daju opis razvoja teorijskih pogleda u sovjetskoj folkloristici i etnologiji posljednjih desetljeća, a posebno su naglašeni problemi koji su već spomenuti u prethodnim dijelovima knjige.

I u ovom svojem djelu Čistov je vjeran vlastitoj znanstvenoj praksi - teorijska razmatranja nalaze svoju provjeru u konkretnim istraživanjima, doprinoseći zanimljivosti i uvjerljivosti autorovih pogleda.

Ivan LOZICA

Usmena teorija (teorija usmene kompozicije, usmeno-formulaična teorija) začeta u radovima Milmana Parryja i Alberta Lorda tridesetih godina ovog stoljeća, koja svoju najcjelovitiju prezentaciju dobiva u Lordovoj knjizi *The Singer of Tales* (1960), izvršila je značajan utjecaj na proučavaoce folklorne, srednjovjekovne i pučke književnosti, naročito one s angloameričkog

Kirill Vasil'evič Čistov,
Narodnye tradicii i fol'klor,
Očerki teorii, Nauka, Leningrad
1986, 303 str.

John Miles Foley, The
Theory of Oral Composition,
History and Methodology,
Indiana University Press,
Bloomington and Indianapolis
1988, 170 str.

područja. Jedan od najeminentnijih u toj ogromnoj znanstvenoj obitelji svakako je John Miles Foley, čija knjiga *The Theory of Oral Composition* je svojevrsan vodič kroz povijest usmene teorije; od njene geneze do kraja osamdesetih godina.

Homersko pitanje, njemačka filologija devetnaestog stoljeća i antropologija (za Foleya sinonim za etnologiju) čine onu znanstvenu osnovicu koja usmenoj teoriji prethodi i utječe na njeno oblikovanje. Poznato je da čitav znanstveni opus Milmana Parryja, uključujući i njegov znanstveni rad u Jugoslaviji, stoji u kontekstu homerologije. Možda je, međutim, manje poznato da su Parryjeve analize stihova Homerove i južnoslavenske usmene epike bile uvelike usmjeravane metričkim i leksičko-frazeološkim studijama njemačkih filologa devetnaestoga stoljeća (**Johan Ernst Ellendt**, **Heinrich Düntzer**, **Kurt Wite**) koje Parry često citira. Govoreći o utjecaju etnologije na Parryjev rad, Foley uglavnom ima na umu radove ruskog etnologa **Vasilija V. Radlova** o usmenoj književnosti Turaka u Centralnoj Aziji, te radove **Friedricha Kraussa**, **Gerharda Gesemanna** i **Matije Murka** o južnoslavenskoj usmenoj epici. Oni su pokazali Parryju koje znanstvene mogućnosti otvara terenski rad i otkrili mu postojanje jedne žive usmene tradicije, analogne onoj kakvom je zamišljao Homerovu. Ovim problemima znanstvenometodoloških izvora usmene teorije posvećeno je prvo poglavlje Foleyeve knjige.

Slijedeća dva poglavlja kronološki prate rad Milmana Parryja - utemeljitelja teorije, i njegovog nastavljača Alberta Lorda, stavljajući naglasak na one probleme koji čine konstitutivne elemente teorije, kao što su određenje formulaičnosti i kompozicijske implikacije usmenog izvođenja i prenošenja. Do tridesetih godina Parry razmišlja o Homerovoj poeziji kao jeđnostavno tradicionalnoj, da bi tada, pod utjecajem radova Matije Murka, uveo i dimenziju usmenog. Terenski rad u Jugoslaviji 1934/35. godine trebao je potvrditi tezu o Homerovim spjevovima kao produktima tradicionalne usmene poezije, a time je u temelje usmene teorije inaugurirana komparativna metoda koju će dalje razviti Albert Lord.

Do pojave knjige *The Singer of Tales* Lordov znanstveni interes je obilježen pokušajima zasnivanja frazeološke (problem formula) i narativne gramatike (problem "tema" kao narativnih jedinica). Mada će se slična problematika javljati i u njegovim kasnijim radovima, ipak možemo reći da se u njima fokus premješta na probleme odnosa: epsko/historijsko, epsko/mitsko, usmeno/pisano; zatim na komparativna proučavanja slavenske epike, te na posebno zanimljivu pojavu takozvanog prijelaznog teksta (*transitional text*), tj. onog tipa pisane književnosti koji svoje stilske i kompozicijske postupke, a često i tematski izbor, crpi iz usmene književnosti.

Četvrto poglavlje (*The Making of a Discipline*) donosi pregled najznačajnijih radova objavljenih od tridesetih do sedamdesetih godina, koji su metodološki inspirirani Parry-Lordovom teorijom, kao i onih koji se prema njoj odnose polemički. Velik dio prostora je posvećen radovima o klasičnoj grčkoj i staroengleskoj (usmeno)književnoj tradiciji, a među preostalih deset našla se, naravno, i srpskohrvatska. Najčešće primjedbe kritičara usmene teorije vezane su uz njeno zanemarivanje estetske vrijednosti, posebno kod proučavanja Homera; uz preveliku ovisnost o južnoslavenskom modelu, odnosno neadekvatnu analogiju Homer/guslari (**Geoffrey Kirk**, **Ruth Finnegan**); te uz shvaćanje formulaičnosti kao nepobitnog kriterija umjetnosti (**Rudi Sprycar**). Ove primjedbe su imale pozitivan povratni utjecaj na samu usmenu teoriju, smatra Foley, koji ih stoga i naziva produktivnim kontroverzama.

Na pitanje što su usmenoj teoriji donijele osamdesete godine i što možemo u vezi s tim očekivati u skorijoj budućnosti, nastoji odgovoriti posljednje poglavlje knjige (*Recent and Future Directions*). Utjecaj medija i sociokulturnog konteksta na produkte usmene kulture dominantne su teme našeg desetljeća. Tako naprimjer **Walter Ong** otkriva na koji način mediji determiniraju dikciju, kompoziciju i percepciju (*Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*, 1982), a **Eric Havelock** problem odnosa usmenog i pisanog medija razmatra na nivou medijem uvjetovanog mišljenja, govoreći o odnosu *mythosa* i *logosa*, tj. preliterarne i alfabetske misli (*The Linguistic Task of the Presocratics*, 1983). **Joseph Duggan** nastavlja s primjenom kvantitativne (komputerske) analize kojom je još sredinom sedamdesetih godina proučavao formulaičnu dikciju *Pjesme o Cidu*, primjenjujući sada istu metodu i na francuske

chansons de geste. Iako je tekst i dalje u središtu znanstvenog interesa, sve je više autora koji se okreću problemima recepcije (Franz Bauml, Werner Kelber, John Foley).

Veća osviještenost metodoloških pretpostavki i veća selektivnost u komparativnom izučavanju usmene kulture, imperativi su pred kojima se našla usmena teorija. Komparativne studije bi morale voditi računa o individualnim obilježjima svake usmene tradicije, o žanrovskim osobitostima i o uvjetima nastanka proučavanog teksta, ističe Foley pri kraju svoje knjige. Pored toga, potrebno je usmjeriti interes k proučavanju estetike tradicijskog usmenog teksta, kako bi se uklonio najstariji prigovor usmenoj teoriji (mehanizam strukture nauštrb estetike). Konačno, parafrazirajući Noama Chomskog, Foley zahtijeva rekonstrukciju dubinskih značenja usmene tradicije koja bi, po našem mišljenju, omela olako pribjegavanje tautologiji "kliše" i neodređenosti "mitskog".

Davor DUKIĆ

Novembra leta 1988. je Zavod za istraživanje folkloru iz Zagreba izdal zbornik referatov, ki so bili prebrani na 12. međunarodnem srečanju raziskovalcev balad (v okviru SIEF - Société internationale d'ethnologie et de folklore) v Rovinju od 19-24. avgusta 1987. Referati v njem so objavljeni v nemščini ali angleščini s kratkimi povzetki v srbohrvaškem ali slovenskem jeziku ter zajemajo štiri tematske skupine:

1. Balade (pripovedne pesmi) in druge zvrsti
2. Problem klasificiranja in katalogiziranja balad
3. Problemi v posameznem nacionalnem ljudskem slovstvu in pesništvu
4. Izkušnje terenskega dela

Prva tematska skupina se začne z referatom *Nemška balada kot otroška igra (pesem)* nemškega avtorja **Jürgena Dittmarja** iz Freiburga. Avtor razmišlja o otroških pesmih (verzih) in sicer tistih iz otroških iger, ki jih pogosto imenujejo otroške igre/plese. Balade oziroma pripovedne pesmi imajo v njih posebno vlogo. 1. Da bi dosegli vrhunec napetosti v otroški igri, so se pri prevzemanju balad izbirali samo najbolj pomembni primeri. Pomembna so sintaktična ponavljanja, paralelizmi, leksika, ki izvira iz koreografije izvajanja igre/plesa. 2. Druga kategorija so značilnosti, ki so rezultat preoblikovanja balad, kar bi lahko prevedli z besedo "pootročenje". To so predvsem besede in motivi, ki izvirajo iz otroškega okolja, otroški humor, otroška objestnost, šale, burleske, parodije, pogosto pretkane z nelogičnostjo in nesmiselnostjo. Smrti kot take se otroške igre izogibajo, ubijanje pa je za otroke zanimivo. Pomembna značilnost otroških iger, poudarja prof. Dittmar, je smisel za pravičnost, ki je pri otrocih močno izražen, prav zaradi tega je npr. ubijalec deklice za kazen obešen. **Zmaga Kumer** razmišlja o *razmerju slovenske balade do drugih zvrsti (Balada v ljudskem življenju Slovencev)*. Govori o terminu balada kot o strokovnem terminu, ki ga ljudska govornica ne pozna. Balade, pravi Kumrova, srečamo kot mrliške pesmi, ker so povečini resne vsebine in se lahko tragično končajo. Omenja različno funkcijo balade - neko staro balado je zapisovalec v začetku 19. stoletja označil kot uspavanko, kar je pač izjema, enako kot je izjema, da v Predgradu (Bela krajina) pojejo balado o pastirju in čarovnicah kot plesno pesem... Zapis in terenske izkušnje kažejo, da balada na Slovenskem ne zavzema posebnega mesta v ljudskem izročilu. *Baladne oblike bugarštic in epske pesmi* se glasi naslov referata **M. B. Stulli**, ki razpravlja o žanrskih zapisih bugarštic, ljudskih pesmi z dolgim verzom, znanih iz zapisov z jadranskega področja s konca 15. do polovice 18. stoletja. Stullijeva pravi, da je med bugaršticami veliko pravih balad, da je veliko bugaršticnih balad enake vsebine in da obstajajo bugaršticice, ki pripadajo epski junaški zvrsti, a tudi te težijo k baladnemu oblikovanju. **Tanja Perić-Polonijo** predstavlja referat z naslovom *Balada in lirska pesem*. Razmišlja o različnem razumevanju pojma balade: da je balada krajša pripovedna pesem (drugače kot epska pesem), ki je po namenih in obsegu bližja epski pesmi, in da je balada lirska pesem z izrazito pripovedno vsebino. Avtorica še trdi, da je prepletanje obeh neizogibno.

**Ballads and other Genres =
Balladen und andere
Gattungen**, Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb 1988, 180 str.